

PODGORSKA DIMENZIJA VJENCESLAVA NOVAKA

DRAGOMIR BABIĆ

Vjenceslav Novak, taj najsenjskiji pisac, što ga je Ivo Frangeš doživio kao »minijaturnog, melankoličnog hrvatskog Balzaca koji je obuhvatio sve slojeve i pojave našega društva potkraj devetnaestog stoljeća »obuhvatio je u svom književnom opusu četiri tematske jezgre: Senj i njegove probleme, Podgorje, odnosno širu okolicu Senja, hrvatsko građanstvo i malograđanstvo Senja i Zagreba i svijet manuelnog i intelektualnog proletarijata, tj. izrabljivanih i poniženih u bilo kojem obliku.

Podgorska dimenzija Vjenceslava Novaka zanimljiva je zbog činjenice, što je njome prvi put predočeno Podgorje, odnosno šira okolica Senja našoj najširoj javnosti, koja je posredstvom Novakovih književnih tekstova mogla upoznati, saznati mnogošta o tom djeliću Hrvatskog primorja i o osebnom ljudskom materijalu, kao što su to Podgorci u čijim ljudskim sudbinama bijaše nedvojbeno toliko toga općeljudskog, ali istodobno i nemalo posebnosti, što je karakteriziralo i identificiralo podgorsku sudbinu, tešku, nezavidnu, jer ju je najnezavidnije siromaštvo dovelo u najopasnija poniženja, u kojoj je žilavi podgorski narod iznudio iz svoje prirode sve svoje najvitalnije sastojke, kako bi kako-tako prevladavao socijalnom bijedom svoju poniženu poziciju i potvrdio svoju sposobnost da nadživi neljudsko kapitalističko društvo, koje je u uvjetima zaostale i izrabljivane ondašnje Hrvatske drsko previdilo postojanje bunjevačko-primorskog (Podgorci su dobrim dijelom Bunjevci) hrvatskog žiteljstva sa velebitske obale od Senja do Karlobaga, koje se toliko prepoznavalo po rijetkoj oštroumnosti i snalažljivosti, što može oploditi samo užasno siromaštvo, koje im je iz najgore kolekcije ljudskih sudbina zbilja bilo tako obilno, preobilno dosuđeno.

Iako fenomen Podgorje i Podgorci predstavlja jednu veoma zanimljivu činjenicu, koja predočava prostor i ljude, što su ignorancijom i nebrigom građanskog društva, bili objektivno »nepostojeći« dio hrvatskog naroda, nepobitna je istina da do dan-danas nemamo socioloških i drugih studija, koje bi na analitičan i studiozniji način osvijetlili taj podgorski sastojak našeg senjskog, primorskog življa u prošlosti i sadašnjosti, njegove verzije ribara, mornara, siromaha, prosjaka, što bitisaše na surom velebitskom kamenu uz more doživljavajući i mediteranske kratkotrajne raskoši ljeta i surovosti burnih i ledenih zima, ali se i trbuhom za kruhom nužno i nevoljko odalečivale od njega, kako bi svojim ponižavajućim životnim kalvarijama prožimali i konkretizirali svoj mogući oblik kakve-takve životne egzistencije, a s druge strane kako je pobjedonosna Titova narodna, socijalistička revolucija brzo postala pretpostavka da ti isti ponižavani, od malograđana izrugivani Podgorci postanu, metaforički rečeno, preko noći ravnopravni, i te kako kreativni ljudi,

što se svojim radom i oštromnošću poravnaje sa ostalima, potvrdivši time misao Maksima Gorkog da »ukoliko poniženom i siromašnom čovjeku daš priliku da bude kao ostali, vidjet ćeš da on odmah postaje kao drugi ljudi, jer društvo zasnovano na izrabljivanju osnovni je razlog nečije nesposobnosti, nemogućnosti da bude kao ostali...«

Hrvatski pisac Vjenceslav Novak nije zacijelo mogao mimoići Podgorje i Podgorce. U Novakovim književnim djelima socijalna tematika na najširem, hrvatskom planu nije mogla mimoći taj fenomen iz jednostavnog razloga, što je Novak bio u prilici da izbliza sagledava podgorske ljudske sudbine, otkrivajući u njima najdublji tragizam izazvan socijalnom nepravdom. Novak je u svakom slučaju najkompletniji registrator Podgorja i podgorskih ljudskih sudbina, jer su se one odvijale unutar senjskih orbita i bilo je jasno, upravo neizbježno, da se najsenjskiji pisac pozabavi ovom izazovnom temom, koja je nesumnjivo bila rezonantna u Senju oko čije autohtone, starosjedilačke jezgre egzistira podgorska ljudska naplavina koja svojom plebejskom vitalnošću djelotvorno revitalizira tu starosjedilačku jezgru, vršeći do faze svoje adaptacije na urbani oblik života određenu antiautohtonu funkciju, što uvijek prouzrokuje sraz seljačke sirovosti i gradske kultiviranosti.

Vjenceslav Novak bijaše doista impresioniran socijalnim nesrećama podgorskih ljudi, ali i njihovom odlučnošću da sačuvaju svoj egzistencijalni identitet, što su znali činiti i onim oblicima ljudskog ponašanja koji mogu izazvati averziju, pa i prezir sa strane onih, koji iz pozicije svoje građanske i socijalne sigurnosti žive u iluziji kako se oblik uobičajene životne borbe mora uvijek odvijati prema unaprijed fiksiranim građanskim moralnim kategorijama. Ivo Frangeš zaključuje kako je »Novak bio sućutan pjesnik tih anonimnih ali dubokih tragedija (Fiškalova ispovijed, Podgorka, Podgorske pripovijesti, Pod prijekim sudom, itd., itd.)«. Najbolji poznavalac Vjenceslava Novaka književni povjesničar Antun Barac ovako objašnjava Novakovu podgorsku dimenziju: »Opisujući Podgorje — kraj ispod Velebita, od Senja prema jugoistoku — Novak je za hrvatsku književnost upravo otkrio jedan dio naše zemlje, osobit po svojim ekonomskim i društvenim oblicima. Podgorje je veoma siromašno, njegova oskudna zemlja, na udaru bure, veoma škrto hrani svoje stanovnike. Zato je ono u svome siromaštvu bilo stvorilo osobite pojmove o moralu, časti i vlasništvu. U njemu je prosjačenje bilo priznato zvanje, pa se snaga kuće mjerila prema broju prosjačkih štapova koji su iz nje mogli da krenu u svijet. Pokvarenom su roditelji držali djecu koja su se stidjela prosjačiti. Čim bi se završili poslovi na njivama, sposobni su članovi obitelji polazili s prosjačkim torbama u bliže i dalje krajeve, pa čak i u Bugarsku i Rumunjsku. Neki su od ovakvih prosjaka sačuvali djevičanske poglede na ljudske odnose: oni nisu ni pomišljali da prosjačeći čine kakvo zlo. Drugi su pak u sebi utukli svaki etički osjećaj, postajući varalicama pa čak i ubojicama. Neki su podgorski prosjaci uspjeli da se čak i obogate. U vezi s oblicima svoga života, Podgorje je stvorilo osobite pojmove o seksualnim i bračnim odnosima. U kraju gdje se živjelo od prosjačenja, najveću je vlast — s kojim je Podgorac najviše i dolazio u doticaj — značio finansijski stražar. Slabo plaćen, ne smijući se ženiti, »financ« je za podgorsku djevojku ipak bio nekakav gospodin. Zaobilazeći odredbe o celibatu, takvi su ljudi ponajviše živjeli u divljim brakovima. Iz toga su se razvijali mnogi sukobi pa i trage-

dije. U nizu svojih dužih i kraćih pripovijesti (Baba Marta, Fiškalova ispo-
vijed, Pod prijekim sudom, Podgorska lutrijašica, Podgorka, Podgorske pri-
povijesti, pa i Pavao Šegota) Novak je iznosio različite slike Podgorja i Pod-
goraca. Prikazivao je podgorske prosjake koji idu svijetom prikazujući se
bogaljima, a misleći kraj toga da ne čine ništa nedopušteno. Iznosio je poje-
dince koji su prosjačenjem postali bogataši i neke vrste podgorski Don Juani,
hvatajući u svoje mreže neiskusne i slabe. S druge strane opisivao sukobe
koji se u priprostoga i poštenoga podgorskog čovjeka javljaju na pogledu
tegoba što ih sa sobom donose siromaštvo i divlji brak. Slikao je njegove
borbe s vlašću, bijedom i nepoštenjem, kao i njegove pokušaje da se radom
u tuđini ili s pomoću škola otme neimaštini i trajnim poniženjima. U vezi s
Podgorjem Novak je iznosio potresne slike oskudijevanja, praznovjerja, zaos-
talosti, ili slučajeve krajnje bezobzirnosti kojom pojedinci žele da se održe.«

Iako je podgorska dimenzija Vjenceslava Novaka višeznačna, budući da
u svojim književnim tekstovima o Podgorju i Podgorcima daje određenu do-
kumentarno-književnu enciklopediju podgorske stvarnosti, nedvojbeno je da
Novak najviše inzistira na socijalnoj projekciji podgorskih sudbina, na straš-
nim ljudskim patnjama koji uvjerljivim slijedom svojih klimaksa postaju tra-
gedije, možda među najpotresnijim unutar socijalne teme u hrvatskoj knji-
ževnosti. Višeznačnost Novakove interpretacije Podgorja i Podgoraca evident-
na je u činjenici da je on uspio sažetom slikovitošću najadekvatnije predočiti
podgorski pejzaž, naznačiti najbitnije značajke mentaliteta Podgoraca, njiho-
vo hrvatsko narodno osjećanje, fascinantnu oštroumnost, jednostavnost,
skromnost, htijenje dostojanstva unatoč najtežim poniženjima koje ih je za-
dešavalo, nevjerojatan dinamizam unutar životnih borbi na koje su bili prisil-
jeni, odnosno prikazati najsudbinskije verzije njihova života u kojima je
otslikana njihova posebnost, zavičajna odrednica, strasna prijemčivost za
divlje i osebuje ljepote pejzažnih kulisa Podgorja s jedne strane i njihova
prepuštenost najelementarnijoj borbi za vlastitu egzistenciju sa druge strane.
Novak je u toj njihovoj prepuštenosti sebi samima, jer su ravnodušnošću
ondašnjih nenarodnih, građanskih društvenih struktura de facto, naravno u
manjoj ili većoj mjeri bili odrezani od Hrvatske, od društva, od bilo kakve
konkretnije skrbi o njima, osim onom neizbježnom pokrivenošću s »finan-
cima« što je prouzrokovalo niz intimnih tragedija, otkrivao razloge aktivira-
nja svih raspoloživih potencijala njihove ljudske prirode i mogućnosti da
prežive, pa i pomoću tog prosjačenja, koje samo u rijetkim slučajevima po-
stade instrumentarij nemoralne špekulacije na čemu toliko neopravdano inzi-
stira Antun Barac i većina interpreta podgorskog fenomena i to samo zato
što se dosad nitko nije poduhvatio da razjasni razloge višestrukog socijalnog
prestrojavanja Podgorca u vremenu kojeg tako obilno osvjetljavaše Vjence-
slav Novak. Novak suosjeća s tragedijama Podgoraca; snagu tim njegovim
suosjećanjima daje mu dobro poznavanje podgorske situacije, što ga u za-
visnosti od mogućnosti njegove spisateljske nadarenosti čini čas pukim kro-
ničarom, dokumentarcem, čas, točnije u najvećoj mjeri, pjesnikom, koji na
svoj način uspijeva osjenčati, osvijetliti složenost i dubinu socijalne ugrože-
nosti Podgoraca, njihovo podnošenje socijalne tragedije, što se toliko dra-
matski manifestiralo u ponižavajućoj nemoći podgorskih obitelji, mladića i

Sl. 38 — Otkriće spomen-ploče književniku Vj. Novaku u zaljevu Zavratica, 1980.

djevojaka da ugrabe barem nekoliko trenutaka punijeg ljudskijeg doživljavanja svojeg života.

Podgorska dimenzija Vjenceslava Novaka sačinjava nesumnjivo jednu malu ili popriličnu kolekciju prozних tekstova, manjih i većih pripovijesti, koji se mogu lako fiksirati i podvrgnuti odgovarajućim književnim, pa i psihološkim i sociološkim analizama. Mada nejednakih vrijednosti svi Novakovi podgorski tekstovi inzistiraju u prvom redu na socijalnim razlozima, koji su osnovne pretpostavke što njegovi junaci ne mogu ustrojavati svoje životne avanture prema svojim zamišljajima. Neizbježno zavisni od nametnutih klasičnih određenja, oni čine samo očajničke pokušaje da unutar, veoma ograničenih dimenzija, svojeg mogućeg životnog vegetiranja postignu maksimalno moguće. Najveća zasluga Novaka je u tome što je u svojim podgorskim tekstovima nanizao podosta fabularnih avantura, nabacio mnogo činjenica iz podgorskog života, što mu je omogućilo da portretira niz podgorskih likova koje nije uspio preobraziti u likove, ali u čijim je ponašanjima nekad slikovito, nekad manje slikovito »uhvatio« ono najbitnije u Podgorcima i u njihovoj tehnici probijanja kroz život, postigavši pritom punu uvjerljivost i suosjećanje sa siromašnima i poniženima, upropaštavanima od institucija i mehanizama društvenog poretka i zaustavivši se na nenametljivoj, posrednoj moralnoj

osudi, koja se spontano pojavljuje u svakom čitatelju pri čitanju Novakovih pripovijesti podgorskog tematskog određenja, koje su inače dosta spretno strukturirane, zanimljive i simpatične.

Novakovi podgorski tekstovi mada uglavnom pisani prema jednom kalupu, u monotonom ritmu i s uobičajenom dozom istinskog suosjećanja imaju svoju dopadljivu snagu u fragmentima, kada oni postaju logične sublimacije i sinteza poslije opisnog pripovijedanja unutar kojeg Novak znade »voditi« fabulu, odrediti adekvatni omjer između dijaloga, pejzažnih krokija, psihološkog osjenčavanja, dinamike radnje i ideje, koja je doista rijetko reducirana na didaktičku poentu. Pišući zanimljivo, na potrebnim mjestima i uvjerljivo napeto, on svoje viđenje podgorske sudbine formulira kroz precizirane oštroumne detalje razbacane u mnogim pripovijestima, koje pročitane i doživljene kao cjelina ostavljaju u nama i određene vješto izgrađene slike, potiču snažne asocijacije i »zaražavaju« nas simpatijom i suosjećanjem prema jednom prostoru i ljudima, što ostaje u nama ukotvoren, obogaćujući u nama predodžbu o jednoj od naših tjeskobnih sudbina zavičajnog karaktera, koja bi nam ostala nepoznata da nam nije došla u ruke »Podgorica«, »Fiškalova ispovijed«, »Pod prijekim sudom«, »Salamom«, »Raskuće Luke Doljana« ili bilo koja druga uspješnija Novakova pripovijest podgorske tematike.

Posredstvom samo nekolicine citatoloških ilustracija iz Novakovih podgorskih tekstova možemo sa lakoćom doživjeti, uvjetno rečeno, pravog »podgorskog« Novaka, zahvaljujući kojem Podgorje i Podgorci postaje prisutni i u hrvatskim, i u jugoslavenskim relacijama, kao i u predodžbi svakog onog koji je, ili koji će percipirati Novakov podgorski tematski krug u sklopu upoznavanja njegova književnog stvaralaštva. U uvodu svoje knjižice »Podgorske pripovijetke« Novak se sa simpatijom i suosjećanjem postavlja prema Podgorcima: »Kad god se sjećam svoga djetinjstva, davnih doživljaja u uskim ulicama kamenoga Senja s malim drugovima, a pod okriljem dobre mi majke, jedva da je što moglo ostaviti u mojoj duši onako jaku uspomenu, kao prosjaci Podgorci... Kakvi bili — u svojoj su kući poštenu ljudi, a radini, da se snebivaš, kako je taj prosjak u kamenoj pustoši ogradio ograde, iskrčio vinograde i zelenim listom nakitio mrtav kraj, koji pustoše bure i oplakuje valovlje morsko. Nuđali su mu plodnih krajeva u ravnoj Slavoniji, al' malo se tko odvrkao od mora: zavolio je divlje prodole, grdne gudure, ljutu buru i bijesno more, od tuda se zalijeće u svijet kao ptica s gnijezda i vraća se opet u svoj goli kraj...« U pripovijeci »U prosjačkoj kući« Novak opisuje podgorsku staricu velikog srca što je izgubila sina mornara, koja svoju tugu, nesreću definira riječima: »Ali nikome, ljudi, ne dao Bog ni po rane, što je ja nosim na svom srcu« da bi na kraju objasnio kako nitko nije mogao pretpostaviti »ranu na srcu iznemogle prosjakinje«. Podgorac Vicko u pripovijeci »Raskuće Luke Doljana« svjestan je ponižavajućeg karaktera prosjačije: »Možda je osjećao porugu toga kruha, možda je sam sto puta zaželio koru hleba stečenu poštenim znojem...« U pripovijeci »Sirote« sudbina žene prikazana je u najtragičnijoj nezavidnosti, tako da i najmoralnije biće popusti pred zlom kada se ono ustremi na njega: »Jake su naše žene na selu, jake tijelom i voljom, ne klonu lako ni od boli ni od posla, niti će pasti od straha u nesvijest. Ali je u njih i puno srce, puno čuvstva: kad je previše, klonu i

one...« Priča o Vasilju (Vasiljeva ljubav) natopljena je najistinskijim humanizmom čovjeka, koji je volio Lucu, oženio se drugom i posvojio njeno dijete, dobivši priznanje »ti si ljudina, poštenjak!«, što je na tom prostoru najviša ocjena etičkog karaktera koju jedan čovjek može dobiti. To isto važi i za lik Salomona-Mije u pripovijeci »Salamon« koji nesebično daje sve svojoj bivšoj ljubavi, koja ga na kraju presudi običnom rečenicom »bio je dobar«, koja teško može nekom sa strane da predoči jednog malog čovjeka velike čovječnosti. U »Lutrijašici« Novak portretira lik Podgorke Barice koju njezino htijenje da spasi nesretnog Ernesta Lovrića dovodi do ludila, a kako i ne bi, kada je cilj njene dobrote gotovo potpuno apsurdan u jednom društvu, koje nema razumijevanja za ljudsku patnju. U tekstu »Otac i sin« projicirana je neprekidna borba između tuđinaca i naših ljudi, koja je ovdje neposrednije ograničena na dvojicu, oca i sina što se bore za prava domaćih ljudi koji zbog vječne podložnosti tuđincu na žalost sporo sazrijevaju: »Tko ti daje kruha, budi mu pokoran. Gospoda su naša dobra...«

Vjenceslav Novak u ovećoj pripovijesti, u stvari romanu »Podgorka« daje zacijelo najslikovitije i najuvjerljivije cjelokupnu podgorsku situaciju pomoću ljubavi između Luce i Mile Samaržije, linanca, koja otkriva tragičnost pozicije podgorske žene, čija ljubav i čast dolazi u iskušenje, jer surovi zakoni službenih pravila ne dozvoljavaju da ljubav djevojke, odnosno muškarca i žene dobije prirodni, spontani tok: »Oboje su osjećali, koliko se jaz otvorio, preko kojeg ne mogu dohvatiti svoju sreću.« Mada najtipičnija podgorska tema, »Podgorka« je više opis zbira snažnih emocionalnih izljeva dva bića koja se zavolješe, nego preciznije, dubinskije viđenje jednog podgorskog trenutka, čije su sociološke pretpostavke inače bolje postavljene nego što su u samoj fabularnoj drami razrađene. U pripovijesti »Fiškalova ispovijed« u sklopu, za Novaka relativno, složenije radnje dodirnut je neizbježni fenomen podgorskog prosjaštva, koja je mōra koje se ljudi žele osloboditi jer degradira čovjeka kao ljudsko biće: »Odrastao sam, vi znate, u onom kraju, gdje nije ni otkuda života, niti je što uzorati, niti šta usjeći, a nemaš što naučiti. Živjeti moraš, pa te moraju hraniti drugi. Kriviš prste i prevrćeš očima, a ljudi davaju kljastu i slijepu od milosrđa... Prosjak! Rugalo! — Prosjak! A u meni bilo nešto, što me je tištilo, što me gonilo, da budem drugo, nego prosjak, da budem čovjek pristao svud i svakuda, gdje poštene ljudi žive...«

Podgorsku tematiku Vjenceslava Novaka može se u drugim varijacijama upoznavati i doživljavati u pripovijeci »Pod prijekim sudom«, »Baba Marti« i ostalima — u svima njima imade nešto zajedničko što je neposredno ili posredno prepoznatljivo u svakom Novakovom tekstu, a to je — ravnodušnost društva prema Podgorcima što je uvjetovalo njihovo svojevrsno opredjeljenje da sačuvaju svoj ljudski identitet i »originalnim« podgorskim tjeskobnim poniženjima. Gledano iz današnjeg konačnijeg trenutka sve to izgleda kao mučni prohujali san, mada je to bila duga i teška stvarna patnja podgorskog svijeta, koju je Novak otkrio, ukazavši na nju ostalima, izkazavši suosjećanje s njom, jer je bila toliko tragična i šokantna. Vjenceslav Novak bilo kao puki registrator bilo kao simpatičan pripovjedač, pjesnik još uvijek, i bit će možda još dugo, najslikovitiji i najpoetičniji identifikator nekadašnje podgorske sudbine, koja je srećom u onom obliku, kako ju je on predočavao, već poodavno prošlost!

Literatura

- Povijest hrvatske književnosti, knjiga 4, Liber-Mladost Zagreb.
- Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 57, Zagreb 1964.
- Vjenceslav Novak — Podgorica, Minerva Zagreb 1932.
- Vjenceslav Novak — Podgorske pripovijetke, MH Zagreb 1889.
- Vjenceslav Novak — Izabrane pripovijesti, MH Zagreb 1926.

Dr Dragomir Babić, Pedagoški fakultet, Odsjek za filologiju, Rijeka

Vjenceslav Novak je najsenjskiji pisac, koji je u svojim djelima obuhvatio sve društvene slojeve i pojave našega društva potkraj 19. stoljeća. Njegova podgorska dimenzija zanimljiva je što je javnosti i svijetu prvi put predloženo Podgorje, odnosno šira okolica Senja. Podgorci su prikazani kao ljudi koje pritište teška ljudska sudbina i nesreća u koju ih je dovelo siromaštvo, čemu se oni svom snagom odupiru, i kao čestiti ljudi prevladavaju socijalnu bijedu snalažljivošću i oštroumnošću, skromnošću i radinošću.

Oni uza sve teškoće nastoje da ostanu ljudi koji poštuju tradiciju i običaje zaljubljeni u svoju škrtu zemlju.

I baš po svojem djelu Novak je najbolji slikar toga podgorskog života i ljudi.

Zusammenfassung

DIE VORBERGIRISCHE DIMENSION VON VJENCESLAV NOVAK

Vjenceslav Novak ist unter unseren Schriftstellern am engsten mit Senj verbunden: in seinen Werken sind alle gesellschaftlichen Schichten und Erscheinungen umfasst worden. Seine vorgebirgische Dimension ist sehr interessant, weil dadurch die Öffentlichkeit und die Welt das Senjer Vorgebirge und die Senjer Umgebung kennenlernen konnten. Er besprach die vorgebirgischen Menschen und ihr schweres, durch Armut verursachtes Schicksal und Unglück, ihren Kampf mit Schwierigkeiten und ihre Bemühungen die soziale Armseligkeit durch Ehrsamkeit, Anständigkeit, Scharfsinnigkeit, Bescheidenheit und Fleißigkeit zu überwinden.

Verliebt in ihr karges Feld, trotz aller Schwierigkeiten streben diese Leute Tradition und Sitten zu ehren und zu pflegen.

Durch solches Werk wurde Novak der beste Maler des vorgebirgischen Lebens.

Sl. 39 — Uvala Žrnovnica nedaleko Jurjeva. Stara pilana i mlin, vlasništvo Š. Vidmara oko 1930.

Sl. 40 — Utovar bordunala — drvene građe na brodove u luci Sv. Juraj — Jurjevo, 1930?

